

EKM Teaduskirjastus

KRIIS!?!
...

**Eesti folkloristide
4. talvekonverents**

TEESID

18.–19. märts 2009
Kääriku

Toimetaja: Asta Niinemets
Küljendaja: Maris Kuperjanov

Talvekonverentsi korraldavad Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond, etnomusikoloogia osakond, Eesti Rahvaluule Arhiiv, Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakond, MTÜ Eesti Folkloori Instituut, Akadeemiline Rahvaluule Selts

Konverentsi läbiviimist toetavad Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Kultuuriteooria Tippkeskus) ja A Le Coq. Seotud sihtfinantseeritava teema projektiga “Folkloori narratiivsed aspektid. Võim, isiksus ja globaliseerumine” SF0030181s08

ISBN 978-9949-446-35-3 (trükis)
978-9949-446-36-0 (PDF)

© EKM folkloristika osakond
EKM Teaduskirjastus

Kategoriseerimine: sotsiaalne ja esteetiline 1980ndate aastate alguse loodusfotos

Marika Alver (Eesti Kunstiakadeemia)

1980ndate aastate fotoretseptsioon Eestis põhines tõsisel vaidlustel foto olemuse ja hindamiskriteeriumite üle: kas foto peaks pakkuma esteetilist naudingut või sotsiaalkriitilist allteksti. Kasutades visuaalse materjalina samal ajal fotoklubide vabariiklikel aruandenäitustel auhinnatud fotosid, pakun välja, et neid kahte äärmust oleks edukalt võinud ühendada loodusfoto kategoorias.

Kollektiivne ja individuaalne vepsa vanema põlve keelejuhtide kriisikäitumises

Madis Arukask (Tartu Ülikool)

Ühiskonda läbiv kollektiivsus või selle vähesus esineb kultuuri-devahelisi erinevusi uurivas teaduses ühe olulise karakteristikuna. Iseäranis traditsioonilises kultuuritüübis on kollektiivsed väärtused kas pere- või kogukonna tasemel esikohal (olnud) ning inimese individuaalne enesetunnetus ja -väljendused seotud tugevalt jagatavate arusaamade ja käitumisviisidega. Nii on ka kriis-olukordades märksa vähem ruumi psühholoogiseeritud ekslemisele, kuivõrd pärimuslik taust ja pärimuslikud žanrid seovad indiviidi tahtmatult etteantud mustritega, luues asjakohase eneseväljenduse, tunnetuse ja lahendused.

Kahtlemata on aga ka traditsioonilistes kogukondades elavate või traditsioonilist maailmapilti evivate inimeste seas oma rolli või elusaatuse tõttu kollektiivist eraldunuid või eraldatuid. Käesolev ettekanne käsitlebki välitööainesele toetudes erinevaid sellekohaseid juhtumeid. Sündmuste ja käitumiste toimumiskohaks siin on kalmistu, aga ka sinna minekule eelnenud ja järgnenud olukorrad. Vaatluse keskne žanr on mälestusitk, aga ka tšastuška, uuem rahvalaul, elulooline jutustamine ja memoraat.

Miks ma ei taha rääkida kriisi ületamisest

Mall Hiemäe (Eesti Rahvaluule Arhiiv)

Arusaamisele aja tajumise viiSIDE sotsiaalsest determineerimisest on uurijad tähelepanu pööranud alles 19. sajandil, viise endid aga on sedastatud varem. Aja tajumist tsüklilisena, eeskujuks perioodide kordumine (nt aastaring) on hinnatud inimkonna arengu varasema etapi tajumuseks; käsitus lineaarselt kulgevast ajast iseloomustab hilisemat ajakäsitust. Need erisused on ajaloolane Lauri Vahtre autoriteetide (M. Bahtin, M. Eliade, J. Granlund, A. Gurevitš, A. Korhonen, L. Lévi-Bruhl, M. Nilsson, H. Spenser jt) toel esile toonud oma uurimuses eesti rahvapärase ajaarvamise ajaloost (*Eestlase aeg* 1991: 9 jj).

Seoses aja tajumisega on rõhutatud aja kvaliteetsuse fenomeni. Aega mõistetakse “mingi reaalse jõuna, mis on kas hea või halb (enamasti õigupoolest kas kasulik või kahjulik), püha või mittepüha jne” (Vahtre 1991, 11). Hinnanguline määratlus “kas hea või halb” rõhutab diferentsi, tegelikult sisaldab kalendripärimuses teistsuguse kvaliteediga ajalõik (nt tähtpäev) nii ühte kui teist. Kvaliteedierisuste iseloomustamisel on uurijad kasutanud mitmeid võimalusi: kriitiline aeg (ka: kriisiaeg), piiriaeg e liminaalne aeg (ld *limes* – piir, *limitare* – piirama), ülemineku-aeg, pööriaeg (madalaim ja kõrgeim päikeseseisak, ekvinoktsiumid), veel kõrvalaeg (Lévi-Straussil), tühi aeg (ajaarvamisel vahele jäetav periood), püha – argine (nt pühapäev – argipäev) jts.

Need kujutelmad reflekteeruvad ennekõike usundipildis ning toovad rahvakalendri pärimusse rohkesti ennetavat maagiat (rõhutatud on *ante quem*). Eesti kalendripärimus kätkeb endas toimetulekustrateegiaid, annab tegevus- ja käitumisjuhiseid ning positiivseid lahendusi. Sellepärast on mõiste *kriis* oma tähendusväljaga rahvapärase ajataju lahtimõtestamisel liialt resignatsiooniline, neutraalsem oleks *tähenduslik* aeg. Millest see tuleb, et folklooriteostes näib tähenduslik ruum/territorium kätkevat isegi enam ohtu, vajab veel uurimist.

Tervishoiuline olukord Petserimaal Eesti Vabariigi algusaastatel

Jane Kalajärv (Eesti Kunstiakadeemia)

2. veebruaril 1920. aastal liideti Setumaa ametlikult Eesti Vabariigiga ja sellest sai Petseri maakond kuni 1944. aastani. Petseri maakond oli setude põlisala ja oma 1585 ruutkilomeetriga väikseim Eesti maakond. Hoolimata sellest oli Petserimaa üks suurima sündimusega maakondi Eestis ja võrreldes ülejäänud Eestiga oli Petserimaa ka üks suurima suremusega maakond. Kuna sündimus ületas suremuse, püsis rahvaarv selles maakonnas kõrgel.

Aleksander Rammuli juhtimisel viidi läbi sanitaar-topograafilised uuringud, mis andis tervikliku pildi sealsetest tervishoiuoludest. Muutused jäid seoses okupatsiooni tulekuga teostamata, kuid tervishoius tehti ümberkorraldusi.

Ettekanne annab ülevaate Petserimaa tervishoiuoludest.

Rahvus ja raamat pärimuslikus raamatuloos

Katre Kikas (Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond)

Väga suur osa kuuenda ja seitsmenda Moosese raamatuga seotud pärimustekstidest sisaldab teateid raamatute ärakorjamisest ja hävitamisest. M. J. Eisen oma raamatus *Seitse Moosese raamatut. Katse kuuenda ja seitsmenda Moosese raamatu seletuseks* toob välja, et rahvas paigutab ärakorjamise vähemalt kahte raamistusse: on lugusid, mis seostavad sündmust lähiminevikuga ning pastorite ja mõisnike sooviga vältida raamatu kasutamisest tingitud pahategusid; ning lugusid, mis seostavad seda 700 aasta taguste sündmustega ja vallutajate sooviga murda raamatute hävitamisega rahvuse vastupanu. Iseenesest on mõlemad raamistused kätketud rahvuslikesse vastuoludesse, ent kui esimene käsitleb hävitatavaid raamatuid kui osa kristlikust traditsioonist, siis teine näib eeldavat nende mitte-kristlikkust. Seetõttu on viimasel puhul rahvuslik vastandus markeeritum ning raamat esineb seal rahvuse metonüümina, sümbolina mille kaudu kirjeldatakse rahvuse läbielamisi.

Võib muidugi väita, et Moosese lugude asetamine muistse vabadusvõitluse konteksti on rahvusromantiliste mõjutustega individuaallooming. Samas muudab küsimuse huvitavaks see, et raamatu käsitlemine rahvuse metonüümina ei iseloomusta vaid üksikuid J. Hurda ja M. J. Eiseni korrespondente. Lood raamatute hävitamisest võõrvallutajate poolt on üsnagi oluline osa eesti ametlikust raamatuloost. Enim räägitakse nõukogude korra aegselt tsensuurist, kuid nii mitmedki kõrvutavad viimast ka esimese teadaoleva eestikeelse raamatu hävitamisega. Näiteks on Mart Laar kirjutanud: *Võib isegi väita, et raamat on läbi ajaloo Eesti suurim dissident. Sünnist saadik, sest teatavasti viidi esimene Eesti raamat hukkamisele juba vastsündinuna.*

Nii võiks muistse vabadusvõitluse konteksti asetatud Moosese lugudes näha omamoodi katset kohandada varasemat lugu kaasajale omase kirjaliku ruumi ja selle sümbolitega, aga ka kohaneda sellise loo kirjutamise kaudu ise kirjaliku ruumiga. Ettekandes vaatlen sellest lähtudes H. A. Schultsi raamatulugusid ning nende muutumisi aja jooksul.

Seotud projektiga SF0030181s08.

Modernse kultuuri roll komi keele säilitamisel. Viis aastat hiljem: kriis jätkub

Nikolay Kuznetsov (Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond)

Ettekandes räägin komikeelses massikultuuris toimunud muutustest alates aastast 2004, mil rääkisin popmuusika ja kaas-aegse kultuuri muude nähtuste rollist komi keele säilitamises konverentsil “Generation P in the tundra” (Tartus 8.–10. oktoobri 2004).

Sellelgi korral keskendun noorema põlvkonna vaatevinklist progressi kehastavatele kultuurinähtustele nagu TV, raadio, press, Internet, popmuusika jm.

Viimase viie aastaga on komikeelses kultuuriruumis toimunud sündmusi, mis muudavad esmapilgul komi keele olukorda iseloomustavat üldpilti. Sellega seoses on võimalik rääkida projektidest, mis on suunatud komi keele populariseerimisele ja selle kasutamise laiendamisele. Ent lähimal vaatlusel võib keele olukorda kokkuvõtvalt iseloomustada parimal juhul kui stabiilset kriisi.

Seotud projektiga SF0030181s08.

Mis keeles me räägime lemmikutega

Mare Kõiva (Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond)

Inimeste suhtlemine lemmikute, inimkaaslejate ja majandusloomadega on pika ajalooa, kuid viimase poolsajandi jooksul toimunud muutused inimeste ja loomade suhetes annavad põhjust vaadelda teemat uutest aspektidest ja erinevate erialade valguses. Juba oma varastes kirjutistes on sotsiaalanthropoloog Tim Ingold küsinud, miks peetakse primaarseks inimkeelele sarnast verbaalsust ja alahinnatakse muid kommunikatsioonivorme (Ingold 1994 [1988]), tuues samas esile, et üks erinevusi inimeste ja loomade keeikasutuse vahel on asjaolu, et nende suhtlemisel puudub ideetasand, see on pigem õpetuste ja juhiste kui eelduste keel. Viimase kümne aasta uurimused peavad loomade ja inimeste kõnet erinevaks, kuid on ilmnenu palju varem välistatud sarnasusi, mille hulka kuuluvad avastused, et loomadki kasutavad süntaksit ja suudavad luua “lauseid” ning et loomade keelt õpitakse sotsiaalse suhtlemise käigus (Rendall 2006, McCowan *et alii* 1998).

Vaatlen ettekandes inimeste ja loomade kommunikatsiooni varasema ja tänapäeva folkloori näitel, kus eristuvad lihtsate instrumentide ja vokaalsete vormidega suhtlemine (hääliitsused, kutsungid), loomahääliitsuste imitatsioonid (loodushäälendid, jahimeeste imitatsioonid), katsed suhelda universaalkeele abil, inimese ja looma suhtlemine kõne ja keele abil (suhtlemisteed, jutud loomadest, sh nende võimest inimkeelest aru saada, vastavalt sõnumile või selle sisule käituda).

Inimeste ja loomade suhtlemise erijuhtumid on seotud kriisiolukordadega (raske haigus, surm). On täheldatud, et inimesed väljendavad lemmikloomadega suheldes ja neist rääkides rohkem emotsioone, mida tänane ühiskond avalikus inimestevahelises suhtlemises taunib (Vesik 2008, Hermans 2006, Gustavsson 2008). Tuntud loomade ja inimeste suhete uurija James A. Serpell kinnitab, et lemmikloomadega arendatud kommunikatsioonil on tihti platseeboefekt: loomad ei ravi inimestel haigusi, stressi ega asenda inimsuhteid, vaid on samasugused kui inimestevaheline lähisuhe (Serpell 2003). Emotsioonide sotsiaalse konstrueerimise reeglid (Averill 1997) aitavad luua emotsionaalsete rollide

võrgustiku oma privileegide, piirangute, kohustuste ja vastuvõtu tingimustega. Võime eeldada, et sotsiaalse konstrueerimise reeglid ei allu inimeste ja loomade suhete puhul siinjuures avalikult kehtestatud reeglitele – jäävad privaatsfääri, ka interneti-käitumine sarnaneb rohkem privaatsfääri käitumisele.

Seotud projektiga SF0030181s08.

Eraelu kriiside lahendamisest internetis: abiotsimine, enesetapp, lein

Liisi Laineste (Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond)

Enesetapp on sügavalt isiklik nähtus. Samas on tegu indiviidi otsusega, mis peegeldab laiemaid ühiskondlikke probleeme. Eesti on enesetappude keskmiste võrdluses maailma esikümnes (koos teiste Balti riikide, Soome, Venemaa, Ungariga), ning kuigi kõrgaeg möödus 1990ndate aastate keskpaigas, on viimasel ajal alla 15-aastaste noorte suitsiid leidnud meedias aina sagedamini käsitlemist (Lüganuse, Lõuna-Eesti noormeest ahistanud “hispaanlanna” juhtumid jms). Internet on andnud enesetapule kui isiklikule kriisile uue mõõtme: see on muutunud avalikuks tegevuseks, sellele võib eelne da periood, mil enesetappu kavatsev noor inimene külastab foorumeid ja jututube ning kurdab, ähvardab, informeerib või palub abi teise anonüümsete internetikasutajate käest.

Ettekandes käsitletaksegi

- 1) statistikat suitsiidiga seotud eestikeelsete internetilehekülgede kohta,
- 2) enesetapust rääkivaid postitusi foorumites ja neile järgnenud reaktsioone,
- 3) ametlikke leinasaite Eestis ja ingliskeelses kultuuriruumis ning
- 4) surma, leina või järelhüüete ülekandumist reaalsest elust virtuaalsesse, et avada selle põhjuseid ja tagajärgi ning privaatse ja avaliku sfääri segunemisega kaasnevat eetilist dilemma t.

Lisaks tavapärasele leinajate ringile tekib uus seltskond, kes kaastunnet avaldavad ja on asjasse pühendatud: see on reaalse inimese virtuaalne suhtlusringkond. Nagu teisedki, leian ka mina, et mu elust kadus mõnus kaaslane, kes oli alati sirge selja, sirge mõtlemise ja sirge ütlemisega. Esimene virtuaalkaotus – olen teda kohanud üksnes oma arvutiekraanil, kuid kurbus on reaalne.

Seotud projektiga SF0030181s08.

Tule taevas appi! Igavese siniaeva kultus ja munkhtengerism

Aado Lintrop (Eesti Rahvaluule Arhiiv)

Üheks populaarseimaks eestlaste kriitiliste hetkedega seotud ütluks on kujunenud “Tule taevas appi!” (Google annab näiteks 116 000 vastust), mida sageli seostatakse praeguse peaministriga. Sama väljend kuulus teatavasti ka Lennart Mere kõnepruuki. Tahtmata otseselt seostada meie praeguseid taeva appikutsujaid Igavese Sinise Taeva (mong *möngke köken tenggeri*) austajatega, üritan oma ettekandes valgustada mõnda igavese sinitaeva kultuse tagamaad ning näidata, kuidas mongolid tähtsamate ettevõtmiste ja kriitilisemate sündmuste puhul pidevalt apelleerisid taeva abile või toetusele.

Püüan oma ettekandes teha vahet altai rahvastega seostatava taevakultuse ehk nn tengriismi ja munkhtengeri usu vahel. Esimene kui animistlik-šamanistlik usundikompleks oli tõenäoliselt levinud juba enne mongoleid mitme idast Euroopasse suundunud rändrahva seas nagu hunnid, avaarid, bulgaarlased (nii Doonau- kui ka Volga-bulgaarlased). Volgatatarlastel on see *tängere*. Samuti tundsid seda paljud Siberi rahvad – näiteks burjaadid (*tenger~tengeri*), hakassid (beltiiri *tingir*), jakuudid (*tangara*) jt. See põhines ürgsel ettekujutustel meessoost viljastavast taevast (*tengri~tangri*) ning naissoost maast (tür *umay, eje*, burj *delhei*; vanamong. *qazhar*; mütol maa-ema *eke etügen*, mng *gajar*; vrd burj *ünder tengeri esegemnai* – kõrge taevas meie isa, *ülgen delkhei ekhemnai* – lai maa meie ema). Tengriismi jälgi olevat leitud ka ungarlastelt. Munkhtengeri usk aga sisaldab lisaks taeva austamisele veel taevast päritolu valitseja kultust.

Mongolite salaajaloos on taevast meile huvitavas tähenduses (mütoloogilise tegelase või üleloomuliku jõuna) mainitud 41 korra, neist 12 korral sõnapaarina *tenggeri – qazhar* (taevas – maa). Huvitav on, et *möngke tenggeri* (igavene taevas), mis esineb 14 korral, ilmub teksti alles § 172 (Salaajalugu on jaotatud 282 paragrahviks), aastal 1202 pärast üht lahingut kereititega, kui Temudžin on vaid mõne sammu kaugusel kõigi mongolite valitseja tiitlist. Valdav osa taeva mainimisi on seotud just taevasele abile osutamisega (sageli *post factum*), näiteks pärast lahingut merkititega:

§ 113

Ja ütles Temudzhin tänusõnad Tohoril-khaanile ja Dzhamukhale:

Tohoril-khaan ja anda Dzhamukha oma sõprust tõestasid,

taevas ja maa meie väge suurendasid,

(tenggiri qazhar-a güchü nemekdezhü)

võimas taevas kutsus meid,

(erketü tenggiri-de nereyitchü)

maa-ema oma rinnal kandis

(eke etügen-e gürgezhü...)

Tulevase maailmavalitseja sündimine oli taeva tahtmine, noor Temudzhin pääses merkititee küüsisst Burkhan Khalduni mäel tänu taevale, lahingud võideti taeva abil, Temudzhini sõbrad pääsesid vaenlase küüsisst taeva tahtel jne. Kahjuks me ei tea, kas ütlus “tule taevas appi” oli ka neil kaugetel aegadel populaarne või piirduti taeva abile viitamisega üksnes tagantjärele.

Tervishoiusüsteem Harjumaal 1922–1926: töötajad, asutused, arstiabi kättesaadavus

Kristina Oganjan (Eesti Kunstiakadeemia)

Minu eesmärk on uurida Eesti riigi toetatud tervishoiusüsteemi Harjumaal aastatel 1922–1926. Seda teemat on vähe uuritud ja käesolev töö annab selgema pildid sellest, millised olid riigi pakutavad tervishoiuteenused ja kuivõrd kättesaadavad olid need Harjumaal maapiirkondades elavatele inimestele.

Metafoorid kui miniatuursed narratiivid vähipatsientide kirjutistes

Piret Paal (Helsingi Ülikool, Eesti Kirjandusmuuseum)

Oma vaatmikus tõlgendan metafoore lingvistiliste vahendite-
na, mille abil inimesed võivad väljendada ka kultuuriliselt mär-
gistatud või koguni tabuteemasid.

Vähipatsientide metafoorid osutavad, et pärast diagnoosi ei
ole väline maailm enam endine ning ka sisemine mina on muu-
tunud võrreldes olukorraga enne diagnoosi.

Seotud projektiga SF0030181s08.

Historistlik Eesti Rahvameditsiini Botaaniline Andmebaas (HERBA)

Renata Sõukand ja Raivo Kalle

(Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond)

HERBA on riikliku programmi “Eesti keel ja rahvuslik mälu” (2006–2008) toetatud projekt.

Aastatel 2006–2008 digitaliseeriti, kontrolliti, toimetati ja liigitati 8700 taimravialast pärimusteksti. Praegu sisaldab andmebaas 1830 rahvapärast taimenimetust, 235 haiguse-märksõna (neist lahti seletatud ja läbilingitud üle saja) ja 610 potentiaalset ravimtaime, seent, sambliku ja droogi (sh valdav enamus neist on kirjeldatud ja ligi 2/3 pildistatud). Andmed on otsitavad rahvapärase taimenimetuse ja haiguse-märksõna järgi. Digitaliseeritud ja liigitatud on taimraviteksid järgmistest Eesti Kirjandusmuuseumi kogudest: Jakob Hurda rahvaluulekogu (H), Matthias Johann Eiseni rahvaluulekogu (E), Akadeemilise Emakeele Seltsi murdekogu kirjandusmuuseumis asuvad koo- piad (AES), Akadeemilise Loomaarstiteadusliku Seltsi rahvameditsiini kogu (ALS), Eesti Kirjanduse Seltsi rahvaluulekogu (EKnS), Eesti Rahva Muuseumi rahvaluulekogu (ERM), Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu (ERA), Eesti TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelise (Riikliku) Kirjandusmuuseumi (RKM) rahvaluulekogu.

HERBAst on saamas suurim etnobotaaniline andmebaas Eestis ja talle pole analoogiat leida ka väljaspool Eestit, sest Eestis saab etnobotaanilistest raviteksidest moodustada väga pika aegrea.

Seotud uuringud: “Rahvapärimuse baasil uute ravimtaimede tuvastamise eeluuring (Finding of new medicinal plants on the bases of folklore, pre-research)” EAS, EU meede 2.3 “Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni edendamine”.

Kultuurkapitali toetused 2007, 2008 andmebaasi HERBA tekstide lisasisestamiseks ja väljundite viimistlemiseks, Gustav Vilbaste TN kogu käsikirjade skaneerimine.

Seotud projektiga SF0030181s08.

Pärimusmuusika kui taaspöördumine lätete juurde

Taive Särg (Eesti Kirjandusmuuseumi etnomusikoloogia osakond)

Ettekandes arutletakse osaliselt kattuvate mõistete 'rahvamuusika' ja 20. sajandi lõpul sellele lisandunud 'pärimusmuusika' tähenduste ning viimase kujunemise põhjuste üle. Allikaks on ettekandja enda muljed, 2004. aastal tehtud küsitlus "Mis on eesti rahvamuusika?" ning ajakirjanduses avaldatud tekstid. Mõistete teadusliku piiritlemise katsetel olen rahvamuusika piiritlenud kui osa folkloorist, arvestades folkloori kontekstikeskset käsitlust, ning pärimusmuusika kui muusikavoolu, mis kesken-dub suulises pärimuses väljakujunenud muusikastiilidele.

Rahvamuusikat olen määratlenud kui teatud pärimusrühma muusikalist folkloori, seega mitteprofessionaalset muusikat, mis võib esineda mistahes stiilis ja olla õpitud mistahes allikast. Rahvamuusika käibib kas primaarses (rühma enda jaoks) või sekundaarses (esitatakse teistele) kasutuses. Eelkõige sekundaarse esituse puhul tehakse vahet autentse ja mitteautentse muusika vahel. Teatud rühma rahvamuusika traditsioonipärast esitust nimetatakse autentseks, selle muutunud kujusid, seadeid ja töötlusi ebaautentseks. Arvatavasti kirjalikust muusikakultuurist on lähtunud mõtteviis, et autentne esitus tähendab olemasoleva algkuju täpset kordamist; väljaspool pärimuskonteksti tegutsevatel folkloorirühmadel on algkujuks tavaliselt arhiivimaterjal (noodistus, helisalvestus). Kui pärimusrühma liikmed esitavad ise oma (rahva)muusikat traditsioonilisel kombel, siis loetakse see tavaliselt autentseks. Kõrgkultuuri poolt vaadates on rahvamuusikat peetud arengutasemelt madalamaks, kunstmuusika eelkäijaks ja toormaterjaliks.

Pärimusmuusika hulka kuuluvad mineviku ühiskonna suulises pärimuses tekkinud muusikastiilid, aga ka nende jäljendused, seaded, töötlused ja uuslooming, rõhutamata lõhet ajaloolise ja tänapäevase esituse vahel. Pärimusmuusika võib olla professionaalne. Taotletakse muusika kõrget kunstilist taset, et kaotada vahe "kõrge" kunstmuusikaga. Pärimusmuusika õppimisel ja esitamisel peetakse oluliseks kuulmismuljet ja loomingu

lähenemist. Autentsuse all ei mõelda seejuures niivõrd noot-noodilt selgeksõppimist, kuivõrd ajaloolise muusikastiili väljendusvahendite loominguks kasutamist tänapäeva kontekstis. Rõhutatatakse mineviku suulise pärimuse ja sellest lähtuva tänapäeva elava muusikatraditsiooni ühtsust ja ehtsust.

Pärimusmuusika tekkepõhjusteks on taotlus: 1) jätkata eesti ajaloolist muusikapärimust taasõpitud muusikalise keele ja intuiitse traditsioonitunnetuse abil; 2) väljendada end tänapäevase, kõrge kunstilise tasemega, kuulajate ja muusikakriitika poolt tunnustatud etnilise muusika kaudu; 3) eristada end mõningatest varasemas rahvamuusikaharrastuses välja kujunenud esitusstampidest ja mõtlemisviisist, kus tänapäeva inimene sai olla üksnes traditsiooni pelk jäljendaja, mitte aga täisvereline osaline, looja.

Kirjandus

- Jaago, Tiiu 1999. Rahvaluule mõiste kujunemine Eestis. *Mäetagused* 9. Hüperajakiri. Tartu, lk 70–91. <http://haldjas.folklore.ee/tagused>.
- Klusen, Ernst 1986 [1968]. *The Group Song as Object. German "Volkskunde"*. James R. Dow & Hannjost Lixfeld (tõlk ja toim). Bloomington, Indiana, lk 184–202.
- Rüütel, Ingrid. Folkloor ja tänapäeva kultuur. *Kultuur ja Elu* 1985, nr 5, 6, lk 11–15, 18–23.
- Särg, Taive 2004. Mis on eesti rahvamuusika? Mõeldes muusikast: sissevaateid muusikateadusesse. Toimetajad Jaan Ross ja Kaire Maimets. Tallinn: Varrak, 125–162.

Narratiivsed piltmõistatused ehk piltmõistatusjutud – kahe folkloorižanri piirijuhtum

Piret Voolaid (Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond)

Folkloristide huviorbiidis on sageli žanrilised piirijuhtumid, vahežanrid jne. Kriisiteemalise konverentsi kontekstis võib žanritest tingitud piirijuhtumeid käsitleda ka teatud mõttes kriisijuhtumitena. Neid juhtumeid võib omakorda käsitleda žanri arengukriisina, mille kutsuvad esile mitmed žanrisesed tegurid (nt žanritunnused) või žanrivälised tegurid (nt sotsiokultuurilised mõjutused), mis muutuste käigus (lähtudes kriisist kui muutusest) võivad ühe žanri teisega sulandada ja/või põhjustada uute žanrite teket.

Eesti piltmõistatuste andmebaasis (<http://www.folklore.ee/Reebus>) on terve hulk (u 400 üleskirjutust ja u 70 tüüpi) pikemaid nn narratiivseid piltmõistatusi ehk piltmõistatusjutte, kus küsimuspoole moodustab verbaalselt edastatav lugu, mida visuaaliseerib pilt. Piltmõistatuse esitaja joonistab pilti jutustamise ajal ning lõpetab loo enamasti ootamatu küsimusega. Vormiliselt on kombineeritud kaks folkloorižanrit – narratiiv (muinasjutt) ja küsimus-vastuse vormis mõistatus. Lisaks on folklooripala esitamise ajal kohustuslik juttu graafiliselt illustreerida. Kuivõrd muinasjutud ja mõistatused kuuluvad tänapäeval eelkõige lastefolkloori hulka, lisanduvad selle sotsiaalse rühmaga seotud faktoritena huumor ja mängulisus.

Kindlale tegevustikule ja süžeele üles ehitatud piltmõistatuste kompositsioonistruktuuri, sümboolikat ja funktsioone analüüsid võib leida ühisjooni imemuinasjutu struktuuri, sümboolika ja funktsioonidega. Väga kontsentreeritud tegevustik leiab aset üldistatud ajas ja ruumis, tavaliselt ainult ühe-kahe tegelaskuju ümber. Tegelased on nimetud nagu muinasjutuski, tegelikkusest kaugenemise eesmärgil luuakse fantaasiamaailm.

Narratiivsete piltmõistatuste ja narratiivi vahekordi võib vaadelda Vladimir Propi imemuinasjutu struktuurimudeli (1928) ja Alan Dundese strukturaalteooria (1964) valguses. Paralleelse jutustamise ja joonistamise ühissaadusena tekkiv visuaalne raam

moodustab struktuurse terviku, mis aitab mõistatuse esitajal järgida tekstiskeemi ja kuulajal/vastajal jõuda lahenduseni. Visuaalse raami aitab tekitada mälu vorm, mille kohta on neuroteadlastest mälu-uurijad Daniel L. Schacter ja Endel Tulving (1990) võtnud kasutusele termini “praiming” (ka ‘kruntimine’). Kahe žanri sulandumisel tekkinud piltmõistatusjutud on dünaamilise folklooriprotsessi ilming ja tulem, tähistades visuaalse sümboolika osakaalu tänapäeva kultuuriruumis.

Seotud projektiga SF0030181s08 ja grantidega ETF 8149 ja ETF 8137.